

УДК 930.1:[326.1 + 94 (477) «1920/1930»

О. О. Коханова

**ПИТАННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО СТАНОВИЩА
ЖІНКИ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ В 20–30-х рр. ХХ ст.
В РАДЯНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ (1918–1991 рр.)**

У статті досліджується проблема зміни правового становища жінки в УСРР у 20–30-ті рр. ХХ ст. на основі історіографії радянського періоду (1918–1991 рр.), погляди різних радянських авторів на процес формування рівноправної жінки радянською владою. Проліскуються особливості дослідження різними авторами процесу залучення жіноцтва до партійних організацій та інститутів.

Ключові слова: історіографія, жіноцтво, УСРР, суспільно-політичне життя.

Проблема рівноправності жінки та чоловіка з моменту встановлення радянської влади на території України набула широкого розголосу. Жінки, які боролися за свої права ще до лютневої революції 1917 року, ще більше тиснули на владу закріпити їх досягнення на гендерній ниві. Закони та Конституції початкового етапу боротьби за політичні та громадянські права поклали початок активному дослідженню проблеми залучення жінки до суспільно-політичного життя держави. Зазвичай пропагандистська інформація не містить великої історичної цінності, але в даному випадку джерела, що вийшли в світ протягом 1920–1930-х років, мають велику цінність через свою конкретну направленість та підтвердження архівними матеріалами.

Сучасні автори, досліджуючи гендерні питання радянського періоду, інколи ігнорують літературу 1918–1936 років, критикуючи її як суто пропагандистську та ідеологічну. На нашу думку, це зовсім не логічно, адже більшість джерел та літератури написано під час подій сучасниками і не можуть відкидатися сучасним істориком. Тому радянська історіографія є важливою складовою у дослідженні питання суспільно-політичного становища жінки в Радянській Україні.

Мета статті — дослідити особливості радянської історіографії з питання залучення жіноцтва до суспільно-політичного

життя Радянської України в період 20–30-х рр. ХХ ст., висвітлити проблему заангажованості та пропагандистської інформації в літературі радянський часів.

Умовно історіографію даної проблеми можна поділити на: 1) радянську, 2) сучасну українську, 3) сучасну російську, 4) закордонну.

Виходячи з того що більшість робіт присвячено питанню рівності жінок по відношенню до чоловіків у політичній та громадській сфері написані саме в радянський період, то ми вважаємо за необхідне поділити радянську історіографію на певні частини:

1) 1920–1930-ті рр. (більшість робіт були написані саме під час процесу формування в радянській історіографії образу жінки як рівноправного суб'єкта соціалістичного радянського суспільства, хоча вони і характеризуються пропагандистськими та ідеологізованими настроями).

2) 1930–1980-ті рр. (література, що має більш критичний зміст і написана з точки зору результатів втілення рівноправності як на правовому, так і практичному рівнях).

3) 1980–1990-ті рр. (роботи, що написані в останнє десятиліття існування радянського режиму та мають більш об'єктивний характер).

Перший етап — 1920–1930-ті роки — характеризувався появою наукового інтересу до вивчення проблеми рівності жінок у суспільно-політичному житті держави. В цей період в історичних дослідженнях вперше виникає питання законодавчого та практичного закріплення рівних прав та можливостей жіночої половини Радянського Союзу та УРСР зокрема. Це можна пояснити великими сподіваннями радянських істориків на зміни, пов'язані з встановленням нової влади, виникненням першої пролетарської держави у світі, яка повинна була встановити гендерну справедливість та рівність. Поява кардинально нових законодавчих актів підсилила цікавість з боку юристів, істориків, соціологів, політологів та психологів, що намагалися не лише дослідити особливості даних документів, а й донести до широких мас нововведення.

Питання залучення жінок до суспільно-політичного життя держави, можливості політичного освічення та партійної діяльності найбільше чітко висвітлюється в періодичній літературі.

Незважаючи на те, що статті мають суто пропагандистський характер, але все ж містять змістовну історичну інформацію. Основними радянськими виданнями, що були агітаційною платформою залучення жіноцтва до соціалістичного будівництва періоду 20–30-х рр. ХХ ст., були журнали та газети «Комунарка України», «Комуністка», «Робітниця», «Селянка», «Червоний шлях». Такі автори, як А. Ашмаріна, О. Блоніна, М. Єгорова, А. Єлізарова, Ю. Жукова, Е. Квіринг, М. Крупеніна, Н. Крупська, М. Куйбишева, Л. Межаль, В. Морской, С. Смідович, у тогочасних періодичних виданнях публікували статті, що були спрямовані на залучення жіноцтва до активної участі в житті держави, а також до суспільного виробництва через політичну освіту та агітацію. Вони пропагували вступати до партії, жінвідділів, ставати делегатками, йти на вибори у ради. У цих статтях, окрім агітації, ми можемо прослідкувати структуру партійних органів, що займалися роботою серед жінок, та їх напрями діяльності.

Наступною групою авторів, що також публікували статті у періодичних виданнях 1920–1930-х рр., були ті, що пропагували ідеал «нової радянської жінки», яка повинна бути нерелігійною, сильною, незалежною, політично обізнаною, брати участь у виробництві та державному будівництві. У публікації таких авторів: В. Гуцул, Ф. Ковальов, Р. Ковнагор, А. Панкіна, Л. Туркельтауб слід відзначити саме такі ідеї та пропагандистські настрої. Багато авторів публікувались анонімно, тому більшість статей цього періоду в періодиці були без прізвищ, що ускладнює оцінку об'єктивності даного виду літератури.

У цілому найпершими ідеологами надання рівних прав та можливостей жінкам стали А. Артюхіна, А. Калигіна, Н. Крупська, А. Коллонтай, В. Ленін, О. Пілацька, Ю. Себе, Л. Сталь. Їх праці та публічні виступи були спрямовані на формування рівноправного суспільства, вони закликали жінку в повній мірі використовувати свої права, що були надані радянською владою. Наприклад, А. Артюхіна, А. Коллонтай, Н. Крупська були партійними діячками, які складали необхідні програми роботи серед жінок та слідкували за їх виконанням і втіленням у життя. Саме в їхніх роботах можна прослідкувати за процесом надання рівних прав і можливостей жіночій половині населення в різні роки. Адже саме ці жінки брали участь у

створенні планів на майбутню роботу з жінками по залученню їх до суспільно-політичного життя держави.

Так, в роботі А. Артюхіної «Очередные задачи партии в работе среди женщин» [1] виокремлено пункти діяльності партійних органів серед жіноцтва УРСР. Вказуються принципи даної роботи, сфери розповсюдження на період 20–30-х років. В статтях А. Коллонтай та Н. Крупської розкривається виключна роль жінки в будівництві соціалізму. У цілому вони приділяють велику увагу участі жіноцтва в державному управлінні як рівноправних громадян республіки. Зібрані матеріали виступів та статей В. І. Леніна свідчать про формування ідеології «нової жінки», яка є рівноправним громадянином республік. В. І. Ленін вказував, що без повного втягнення жіноцтва в будівництво країни, повноцінний розвиток не можливий, тому всі заходи партії спрямовані на активізацію жінок як одну з рушійних сил суспільства.

В роботі А. С. Калигіної «Права работниц и крестьянок в СССР» [2] досліджуються нововведення в законодавчій базі щодо жіноцтва. Вказані нові аспекти надання рівних прав жінкам в усіх сферах права. Такі роботи були просто необхідними на початковому етапі, так як більшість жінок не вмiли навіть читати, а донести до робітниць і селянок їх права було просто необхідним завданням.

Такий автор, як О. Пілацька, в роботі «Жінка-робітниця в соціалістичному будівництві» [3] досліджує не лише правові аспекти надання рівних прав і можливостей жіночій половині суспільства, а й реальні завдання жіноцтва у процесі будівництва соціалізму. Авторка ставить жінку на перший план у залученні до виробництва та управління державою.

Роботи другого періоду 1930–1980-х років мають частково пропагандистський характер, але містять критику та оцінку подій 1920–1930-х рр., що є позитивним для дослідження поставленої проблеми.

Зокрема, Н. Араловець у своїй роботі «Советские женщины — активные строители коммунизма» [4] та З. Березіна «Жінки Радянської України — активні будівники комунізму» [5], на відміну від попередників, вказують, що в першу чергу жінці надавалися рівні з чоловіком права лише для втягнення її у виробничий процес на рівні з чоловіком; що саме жінка є ру-

шійною силою у трудовій діяльності. Також відзначається, що політична активність призвела і до трудової, що було необхідним для країни в період економічної кризи.

Т. Стриженова в роботі «Из истории советского костюма» [6] описує різноманіття радянської моди та розробок одягу та аксесуарів, при цьому не вказуючи, що не кожна жінка могла так виглядати з кількох причин: по-перше, відсутність коштів; по-друге, неможливість працювати в такому одязі; і, по-третє, ідеологічні перепони, що бажали знищити буржуазну моду.

Дослідження «Залучення робітниць партійними організаціями України до активного суспільно-політичного життя (1921–1925)» [7] О. Белінської розкриває причини залучення жіноцтва у політичну та громадську діяльність, фактори, що цьому передували.

В. Більшай в праці «Решение женского вопроса в СССР» [8] розкриває зміст проведених гендерних реформ, їх результати та наслідки. В. Белова у роботах «Положение женщин в СССР» та «Решение женского вопроса в СССР» розкриває зміст правового забезпечення становища жіноцтва у порівнянні з попередньою епохою, а також висвітлює правові можливості жінок в існуючих реаліях, що також можна відмітити як критичну літературу. Наукова розвідка «Решение женского вопроса в СССР (1917–1937 гг.)» [9] П. Чиркова розкриває не лише правові аспекти періоду, а й виокремлює завдання та функції всіх радянських органів та інстанцій щодо жіночого питання.

У статті Н. Данченко «Равноправие женщин: подлинное и мнимое» [10] критикується надання жінкам права, тому що вони мали лише формальний характер, що негативно відобразалося на їх практичному застосуванні.

Наприклад, З. Янкова у праці «Советская женщина (социальный портрет)» [11] розкриває не лише правову рівність жінки, а й її місце у суспільстві, роль в управлінні державою, реальні можливості і види діяльності, критично оцінює поняття «повної рівноправності».

О. Ємельянова у книгах «Работа Коммунистической партии среди трудящихся женщин в восстановительный период» та «Революция, партия, женщина (Опыт работы Коммунистической партии среди трудящихся женщин (октябрь 1917–1925 гг.))» [12] зазначає всі напрями роботи партії серед жінок,

активізацію жіноцтва як суспільної сили, необхідність залучення жінок до суспільно-політичного життя держави і результат формування жіноцтва як самостійної суспільно-політичної сили.

Н. Лебіна розкриває аспекти політичного виховання молоді, жіночої половини, у тому числі через всі партійні органи, комсомол та профспілки, гуртки та клуби у роботі «В. И. Ленин и политическое воспитание молодежи» [13]. Слід зазначити, що на думку авторки, саме В. І. Ленін розпочав політичне виховання молоді, що у подальшому стало початком ґрунтовної політичної освіти, самоосвіти та обізнаності, і ця думка є ключовою у даній праці.

Третій виділений нами період 1980–1990-х років — це останнє десятиліття існування СРСР, коли політика радянського уряду була більш ліберальною і м'якою, що давало змогу авторам критикувати тоталітарний режим, заходи, що були проведені у 20–30-х рр. ХХ ст., недосконалість законодавчої бази та отримані результати. Широкого розповсюдження набувають матеріали конференцій та статті наукових видань. Необхідно підкреслити, що більшість робіт даного періоду мають більш науковий характер, а не публіцистичний чи агітаційний.

Зокрема, Є. Азарова у роботі «Проблемы равноправия женщины и мужчины в социальном обеспечении в СССР» [14] висвітлює не лише ідеалізовані правові норми 20–30-х рр. ХХ ст., що були закріплені Конституціями УРСР, а й реальні втілення цих прав, критикує невідповідність наданих прав до існуючих реалій.

Автори М. Кирилова та Н. Семке видали спільну роботу «Участие советских женщин в управлении обществом» [15], що розкривала зміст процесу залучення жіноцтва до політичного життя та управління державою. На думку дослідників, надання жінкам рівних прав та можливостей у політичному житті означало їх активізацію у сфері управлінської та виробничої діяльності.

Наукова праця Т. Курченко «Женотделы партийных комитетов Украины в борьбе за идейно-организационное сплочение работниц вокруг партии (1921–1925)» [16] розкрила головні ідеї та напрями роботи партії серед жінок. Авторка виокремила Комуністичну партію як головну рушійну силу у вирішенні жіночого

питання шляхом консолідації жіноцтва навколо неї, що дало можливість владі в повній мірі контролювати жінок та спрямовувати необхідні дії у напрямку вирішення гендерного питання.

Дослідження Т. Піквалової «Коммунистическая партия Украины — организатор вовлечения женщин в осуществление культурной революции в период строительства социализма» [17] всебічно розкрило зміст не лише діяльності Комуністичної партії, а виокремило аспекти роботи партії у залученні жіноцтва до будівництва соціалізму. Науковець ґрунтовно проаналізувала діяльність жінвідділів та комсомольських організацій у роботі з жіночим населенням.

А. Музиря у роботі «Женсовет: опыт, проблемы, перспективы» [18] звузила спектр роботи партії до питання щодо жінвідділів, вважаючи, що саме ці відділи відіграли найважливішу роль у вирішенні гендерного питання у радянській державі.

Отже, треба враховувати, що преса, яка виходила в радянські часи, та опубліковані роботи в період тоталітарного сталінського режиму хоча і містили інформацію про залучення жінок у суспільно-політичне життя, але в своїй більшості носили пропагандистський характер. Хоча, як вже було зазначено вище, деякі статті поряд з пропагандою давали також відносно критичний аналіз правового становища жінок. Проаналізувавши джерельний матеріал, можна зробити висновок, що лише комплексний аналіз усіх видів джерел надає можливість провести всебічне дослідження суспільно-політичного становища жінки в Радянській Україні в період 20–30-х рр. ХХ ст. Вивчення радянської історіографії становить лише невелику частину всього дослідження становища жіноцтва в зазначений період поряд з архівними матеріалами, статистичними даними, особистими листами, пострадянською, сучасною та закордонною літературою.

Джерела та література

1. Артюхина А. В. Очередные задачи партии в работе среди женщин / А. В. Артюхина. — М. — Л.: Государственное издательство, 1926. — 50 с.
2. Калыгина А. С. Права работниц и крестьянок в СССР / А. С. Калыгина. — М. — Л.: ГИЗ, 1925. — 40с.
3. Пілацька О. Жінка-робітниця в соціалістичному будівництві / О. Пілацька. — Харьков, 1930. — 24 с.

4. Араловец Н. Д. Советские женщины — активные строители коммунизма / Н. Д. Араловец. — М.: Знание, 1975. — 64 с.
5. Березіна З. Жінки Радянської України — активні будівники комунізму / З. Березіна, Г. Бодрова. — К.: Держполітвидав, 1954. — 112 с.
6. Стриженова Т. Из истории советского костюма / Т. Стриженова. — М.: Советский художник, 1972. — 112 с.
7. Белінська О. Ф. Залучення робітниць партійними організаціями України до активного суспільно-політичного життя (1921–1925) / О. Ф. Белінська // Український історичний журнал. — 1963. — № 4. — С. 80–84.
8. Більшай В. Решение женского вопроса в СССР / В. Більшай. — М.: Государственное издательство политической литературы, 1956. — 248 с.
9. Чирков П. М. Решение женского вопроса в СССР (1917–1937 гг.) / П. М. Чирков. — М.: Мысль, 1978. — 256 с.
10. Данченко Н. И. Равноправие женщин: подлинное и мнимое / Н. И. Данченко, Е. А. Монастырский. — К.: Политиздат Украины, 1979. — 112 с.
11. Янкова З. А. Советская женщина (социальный портрет) / З. А. Янкова. — М.: Издательство политической литературы, 1978. — 160 с.
12. Емельянова Е. Д. Работа Коммунистической партии среди трудящихся женщин в восстановительный период / Е. Д. Емельянова. — Смоленск, 1961. — 34 с.
13. Лебина Н. Б. В. И. Ленин и политическое воспитание молодежи / Н. Б. Лебина, С. А. Педан. — Ленинград, 1970. — 20 с.
14. Азарова Е. Г. Проблемы равноправия женщины и мужчины в социальном обеспечении в СССР / Е. Г. Азарова. — М.: Наука, 1989. — 164 с.
15. Кириллова М. В. Участие советских женщин в управлении обществом / М. В. Кириллова, Н. Н. Щемке. — К.: Знание, 1984. — 16 с.
16. Курченко Т. Е. Женотделы партийных комитетов Украины в борьбе за идейно-организационное сплочение работниц вокруг партии (1921–1925) / Т. Е. Курченко // Научные труды по истории КПСС. — 1987. — Вып. I. — С. 120–125.
17. Пиквалова Т. И. Коммунистическая партия Украины — организатор вовлечения женщин в осуществление культурной революции в период строительства социализма: автореф. дис. ... канд. ист. наук / Пиквалова Татьяна Исаевна. — Харьков, 1985. — 16 с.
18. Музыря А. А. Женсовет: опыт, проблемы, перспективы / А. А. Музыря, В. В. Копейко. — М.: Политиздат, 1989. — 192 с.

Анотації

Коханова Е. А. Вопросы общественно-политического положения женщины в Советской Украине в 20–30-х гг. XX века в советской историографии (1918–1991 гг.).

В статье исследуется проблема изменения правового положения женщины в УССР в 20–30-е годы XX в. а историографии советского периода (1918–1991 гг.), взгляды различных советский авторов на процесс создания равноправной женщины советской властью. Прослеживаются особенности исследования различными авторами процесса привлечения женщин к партийным организациям и институтам.

Ключевые слова: историография, женщины, УССР, общественно-политическая жизнь.

Kokhanova E. A. The issue of social and political status of women in the Soviet Ukraine in the 20–30ies years of the XX century in Soviet historiography (1918–1991 years).

This paper investigates the problem of changing of the legal status of women in the USSR in the 20–30-ies of the XX century in historiography of the Soviet period (1918–1991 years), views of various Soviet authors on the process of making women equal Soviet citizens. The process of attracting women to joining political organizations and institutions, described by different authors, is also mentioned.

Key words: historiography, women, Ukrainian SSR, social and political life.

Надійшла до редакції 4 березня 2014 року